

ALMANCADA DİLBİLGİSEL CİNSİYET SİSTEMİ VE BU SİSTEMİN YABANCI DİL OLARAK EDİNİMİ

Mehmet Halit Atli

Öz

Almanca'nın yabancı dil (L2) olarak öğrenilmesi/edinilmesi zor bir dil olduğu söylenir. Bu düşüncenin başlıca nedenlerinden biri tanesi bu dilde olup Türkçede olmayan çok kurallı ve karmaşık bir yapısı olan dilbilgisel cinsiyet sistemi ile her bir dilbilgisel kuralın yanında neredeyse bir dizi yan kuralın (istisna) daha bulunmasındandır. Bu dildeki dilbilgisel cinsiyet sisteminin çok kurallı ve karmaşıklığına ve dilbilgisindeki istisnaların çokluğuna ilişkin benzer açıklamalar; hem bu dilin uzmanı olan dilbilimci ve eğitimci, hem de bu dilin uzmanı olmayan sıradan kişiler tarafından sık sık yapıldığına şahit oluyoruz.

Hatta bazı çağdaş dilbilimciler, bu dilin dilbilgisel cinsiyet sistemini belirlemenin hiçbir kuralı olmadığını ve her tekil ismin artikeli ile birlikte ezberlenmesi gerektiğini söyleyecek kadar ileri giderler. Hâlbuki dünyadaki hiçbir dilin, özellikle doğal dillerin bir takım kuralsız yapılardan meydana geldiğini ve bu yapıların öğreniminin/ediniminin semâî olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü modern dilbilim, doğal dillerde bazı kuralsız yapıların olmasına rağmen her dilin bir kuralın bütünü olduğunu, cümlelerin yapıtaşları olan kelimelerin dizilişinin rastgele olmadığını, sözdizimi ve kelime üretiminin belli bir ahenk içinde meydana geldiğini ortaya koymuştur. Betimleyici dilbilim çözümlemesi ile yapılan çalışmalarının birçoğu, dilbilgisel cinsiyet sistemini edinmeye çalışan öğrencilerin öğrenme/edinme sürecinde biçimbilimsel, anlamsal ve ses bilimsel ilkelere bağlı bazı tümevarımlı kurallara göre hareket ettiklerini gösteriyor. Ancak bu dili L2 olarak edinmeye çalışanların bu kuralları hangi ölçüde ve nasıl kullandıkları sorularına ise tam olarak henüz cevap veril(e)memiştir.

Mevcut çalışmada, dilbilgisel cinsiyet kavramının ne olduğu, Almandaki kullanımı, belirtkeleri, işlevi ve önceden nasıl belirleneceği hususunda bu konuda yapılan çeşitli çalışmaların ayrıntılı incelemesi yapılmıştır. Buna ilaveten dilbilgisel cinsiyet sistemi için formüle edilen dilbilgisel cinsiyet belirleme ilkelerinin L2 edinim işleme sürecinde ne kadar etkili kullanıldığı sorusuna cevap aranmıştır.

***Anahtar kelimeler:** Artikel, Dilbilgisel Cinsiyet, Genus, Sexsus, Almanca.*

GRAMMATICAL GENDER IN GERMAN LANGUAGE AND THE ACQUISITION OF THIS SYSTEM

Abstract

It is said that the learning/acquisition of German language as L2 is difficult. The possible reason for this opinion is German grammatical gender system, because it has a very unorderedly and complex nature system. By each grammatical rules of this language has got a series of exception rules. We are witnessed that, both linguists and educators, who are expert in languages, as well as the people, who are not experts in the language, are often commented the multitude of exceptions in grammatical rules and the difficulty of grammatical gender system of this language. Some modern linguists say that, this language has no rules to determine the grammatical gender system and goes further and say, each substantive should be memorized with its definite article.

However, it is not correct to say that the language occurred from irregular structures, above all there is no language in the world, particularly the natural language occurs from a number of irregular structures. The modern linguistics says the building of words and sentence is not arbitrary, they occur in a certain harmony. However, many of the studies of descriptive linguistics analysis showed that, the leaner of German language acquired the grammatical gender system; during they handled the words in a process of morphological, semantic and phonological according some inductive rules. But in which extent the acquirers use the rules of this language as L2 and how they use exactly the rules is unknown.

In this study, we have showed the concept of grammatical gender, the use of its in German language, its specifications, functions and we have made a detailed examination of the various studies conducted on this issue. Furthermore, we have got soughed the answer of acquisition process of grammatical gender system and the formulated grammatical gender determination process by L2 learner

Keywords: *Articles, Grammatical Gender, Genus, Sexsus, German language.*

Giriş

Almancada Dilbilgisel Cinsiyet Sistemi

Dilde cinsiyet kavramı, biyolojik (Sexus) ve dilbilgisel cinsiyet (Genus) olmak üzere iki farklı bakış açısıyla değerlendirilir. Biyolojik cinsiyet dilbilgisel cinsiyetten tamamen farklıdır. Müller bu kavramı ‘çekimli dillerdeki yapısal özellik gösteren bir dilsel belirtke’ biçiminde tanımlar. (bkz. Müller, 1860: 1). Yani dilbilgisel cinsiyet, sözcükleri dilbilgisel özelliklerine göre sınıflara ayıran bir dilbilgisel kategorinin adıdır.

Biçimbilgisinin bir alt sınıfı olan dilbilgisel cinsiyet, isim cümlesinin şekilsel tanımında belirleyici rol üstlenir. Çünkü o, isim köküyle bütünlük içinde olması gerekir ve sıfat tamlaması, hâl ve sayıya göre şekil değiştirir. Dilbilgisel cinsiyet yalnızca sıfat, hâl ve sayı belirtkesini belirlemek için kullanılmaz. İsim öbeğini, isimde şekilsel düzen ve denge sağlayarak tanımlamada ve metin içerisinde zamir ve hâl durumunu yapılandırarak metinsel bütünlüğü sağlamada da kullanılır.

Dilbilgisel cinsiyet belirtkesi (Artikel¹) adını, sözcüğün bizzat kendisinde değil de, ona sürekli eşlik eden, ondan önce yer alan, kimi zamanda da onun yerine geçebilen ve geleneksel olarak artikel/determinant ismiyle anılan bir dilbilgisel ulamdan alır. Bir başka ifadeyle artikel, mümessil sözcüğün dilbilgisel cinsiyetini belirleyen dilsel ögenin ismidir.

Dünya dilleri, dilbilgisel cinsiyet açısından değerlendirildiğinde kabaca dilbilgisel cinsiyet bulunduran veya bulundurmeyen diller diye ikiye ayrılır. Dilbilgisel cinsiyet bulunduran diller kendi aralarında farklı gruplara ayrılır. Bunun nedeni kimi dillerde iki, kimilerinde üç ve/veya daha fazla dilbilgisel cinsiyet belirtkesinin bulunuyor olmasındandır². Ancak dilleri, dilbilgisel cinsiyet bulunduran veya bulundurmeyen diller diye genel bir ayırıma tabi tutmak doğru değildir; çünkü diller dilbilgisel cinsiyetin isimden önce veya sonra kullanılması, düzenli veya düzensiz oluşu, nerede ve ne zaman kullanılacağı gibi farklılıklar gösterir.

1 Kimi dillerde isim diziminin zorunlu öğeleri arasında yer alan belirleyici öge. Örneğin, Almancada ‘*das Kind*’ (=çocuk) ad öbeğindeki *das* (Vardar, 2002;190). Osmanlıcada buna *harf-i tarif* denir.

2 Genel olarak Hint-Avrupa (İranca ve Ermenicede Kayıp), Kuzey-Kafkas, Avustralya, Nil-Kongo, Papua, Dravid, Kelt (Sibirya), Afro-Asya, Boşiman ve Kuzey Amerika Kızılderili dilleri cinsiyet ayrımı yapar. Ural-Altay dilleri, Tay dilleri, çoğu Amerika dilleri, Bask dilleri, Tibet-Birman dilleri, Eski Sibirya dilleri, Eskimo-Eski Sibirya dilleri, Malayca-Endonezya dili grubunda ise dilbilgisel cinsiyet ayrımı yapmaz.

Dilbilgisel cinsiyet bulunduran dillerde şekilsel olarak birçok farklılık görülür. Genelde cinsiyet ayrımına rastlanan Hint-Avrupa dillerinden Ermenice, İngilizce (kişi zamirleri haricinde) ve İran dilinde cinsiyet söz konusu değildir. İtalyanca, Fransızca, Katalanca, İspanyolca, Portekizce gibi çoğu Roman dillerinde; bugün yaşayan Litvanya ve Let dilleri gibi Baltık dillerinde; Hami-Sami grubundan Arapça, İbranice, Aramca, dillerinde eril-dişil ayrımı bulunur. Ayrıca Doğu İskandinav dilleri adı altındaki Danca, İsveççe ve Norveççe (muhafazakâr Bokmål yazı dili) Utrum (eril ile dişilin birleştirilmiş hali) ve Neutrum (yansız, cinsiyetsiz) olmak üzere iki dilbilgisel cinsiyet vardır.

Dilbilgisel cinsiyet belirtkisi dizgesine göre Almanca isimler üç gruba ayrılır: *eril* (Maskulinum) *dişil* (Femininum) ve *yansız* (Neutrum). Almanca kelime dağarcığının dilbilgisel cinsiyet belirtkesine göre dağılımı:

Artikel Türü	Schwichtenberg/Schiller'e göre umumî sözcüklerin % dağılımı	Köpcke'ye göre tek heceli sözcüklerin % dağılımı
die (dişil)	% 35	% 14
der (eril)	% 39	% 64
das (yansız)	% 26	% 22

Almancada her ismin en az bir tane artikeli vardır³. Tekil isimlerde artikel ayrımı varken, çoğul isimlerde bu ayrım yoktur. Bir başka anlatımla her üç grup için de aynı artikel kullanılır. Örneğin, birer tekil olan *das Kind* (çocuk), *der Mann* (adam) ve *die Frau* (bayan) sözcükleri için ayrı ayrı artikel kullanılmışken, çoğulları için *die Kinder* (çocuklar), *die Männer* (adamlar), *die Frauen* (bayanlar), biçiminde tek bir artikel kullanılır.

Dilbilgisel cinsiyetle ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında çoğunlukla,

- dilbilgisel cinsiyetin belirtkeleri,
- dilbilgisel cinsiyetin işlevi ve
- dilbilgisel cinsiyetin ilkeleri nelerdir? sorularına cevap arandığı görülür.

Modern dilbilimcilere göre Almancada dilbilgisel cinsiyetin belirlenmesi şekilbilgisi, sesbilgisi ve anlam bilgisi ilkelerine göre belirlenebileceği hususunda bir uzlaşma vardır. Ancak bunlardan hangisinin öncelikli olduğu, bir başka deyişle daha önemli olduğu hususunda ise tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Bazı dilbilimcilere göre sözcüklere getirilen bazı ekler kök sözcüğün anlamını değiştirebildiğinden biçimbilimsel kurallar anlamsal kurallar üzerine inşa edilmelidir. Örneğin, *Mädchen*⁴ (bkz. Köpcke/Zubin, 1983). Bu düşünceden yola çıkan bazı dilbilimciler dilbilgisel cinsiyet kurallarının önceliklerine göre belirlemenin kurallar hiyerarşisinin aşağıdaki gibi olması gerektiğini söylerler:

Anlamsal > biçimbilimsel > ses bilimsel kurallar (bkz. Köpcke/Zubin, 1983).

Kimi dilbilimci, dilbilgisel cinsiyet kurallar hiyerarşinde ses bilimsel kuralların anlamsal ve biçimbilimsel kurallardan sonra gelmesi, biçimbilimsel kuralların ise

1 Almanca kelime dağarcığında yer alan sözcüklerin yaklaşık %100'ü üç dilbilgisel cinsiyetten birini alır. Duden-Universalwörterbuch (1989)'a göre bu dilin kelime dağarcığında bulunan kelimelerin yalnızca %0,9'u iki bazı istisnaî durumlarda üç artikel ile kullanılır (Hoberg, 2004: 79).

2 Kız çocuğu anlamına gelen bu kelimenin aslı Magd (=hizmetçi)dir. Magd kelimesine -chen diminutif soneki getirilerek asıl anlamından farklı bir anlamda kullanılmaktadır.

her ikisinden de önce yer alması gerektiği düşüncesindedirler. Onlara göre hiyerarşik düzen şöyle olmalıdır:

Biçimbilimsel > anlamsal > ses bilimsel kurallar (bkz. Wegener, 1995d).

1. Dilbilgisel Cinsiyet Belirtkeleri

Almancada artikel değişken iken isimler sabittir. Artikeller kendi yakınında bulunan sözdizimsel biçimbirimleri etkileyen ve onları tamlayan dilbilgisel öğelerdir. Tamlamada yer alan tamlayan ile tamlanan *uyum* (Kongruenz) ve *büküm* (Rektion) açısından normlara uygun olması gerekir. Bir tamlamada uyumun gerçekleşmesi için ismin hâli, sayı biçimbirimi, sıfat ve isim yerine geçen zamirin bir tür ilişki içerisinde olması gerekir. Örneğin, çoğul ve yönelme hâli (datif) ile kullanılan *den Bild-er-n* (=resimlere) sözcüğün önündeki *den* tamlayanı belirtili artikel için kullanılmıştır. Artikel, ismi belirlemez; isim artikeli belirler. Durum böyle olunca isim ile artikel arasında bir tür ilişki zorunluluğu meydana çıkar. Örneğin, artikeli *der* olan *Löffel* (=kaşık) sözcüğü yerine *Messer* (=bıçak) sözcüğü kullanıldığında, var olan *der* artikelinin *das*'a dönüşme zorunluluğu ortaya çıkar.

Almancada, Türkçeden farklı olarak meslek isimlerinde eril ve dişil ayrımı söz konusudur. Türkçedeki memur–memure tanımları Almancada birçok mesleki adlandırmada bulunur. Örneğin, Türkçede doktor, polis veya öğretmen gibi meslek isimleri ifade edildiğinde bir ayrım yapmak mümkün değildir. Konuşulan kişiye göre, doktor, polis veya öğretmen, bayan da olabilir erkek de. Buradaki adlandırmanın içeriği, hitap edilen kişiye ve metnin bağlamına göre anlam bulur. Almancada ise kişisel adlandırmalar, kişi cinsiyetlerine göre birer tanım alır. Erkeklerin meslekleri veya kişisel tanımlar için *der*, bayanlar için de *die* artikeli ile tanımlanır ve bayanların meslek isimlerinde ismin sonuna çoğunlukla ‘-in’ eki ilave edilir. Örnek:

der Arzt – die Ärztin; erkek doktor – bayan doktor

der Beamte – die Beamtin; memur – memure⁵

der Lehrer – die Lehrerin; erkek öğretmen – bayan öğretmen

Ancak genel bir sesleniş söz konusu olduğunda veya biyolojik cinsiyet önemsiz görüldüğünden bir istisna yapılır ve genel sesleniş eril isimleri belirtmede kullanılan *der* artikeli ile ifade edilir. Örnek:

die Schüler dieser Schule; bu okulun öğrencileri (bu okulun erkek öğrencileri)

⁵ Türkçede dilbilgisel cinsiyet bulunmaz. Ancak “*memur-memure; Zarif-Zarife* benzeri Arapçadan alıntı kelimelerde; *baba-anne, hala-amca* gibi akrabalık adlarında; *öküz-inek, horoz-tavuk* gibi bazı hayvan adlarında; *aktör-aktris, imparator, imparatoriçe* gibi yapısında erillik-dişillik ekleri bulunan Batı dillerinden alıntı kelimelerde cinsiyet ayrımı söz varlığı düzeyinde görülür.

⁶ Genel seslenişte *der* artikelinin kullanılmasından ötürü bazı dilbilimciler bu artikel için sözcükleri genelleyen anlamına gelen *generisches Maskulinum* kavramını kullanırlar (bkz. Pober, 2007: 56).

İsimlerde cinsiyet belirleme yönteminde kimi zaman hâl ile sayı belirtme unsurlarının çakıştığı görülür. Bu çakışma, dilbilgisel cinsiyet, sayı ve ismin hâllerinden bağımsız çözümlenip doğru algılanamaz. Almancada her isim için bir bütün hâlinde dilbilgisel cinsiyet, hâl ve sayıya göre çekilmiş değerler dizisi oluşturulmuştur. Yalnızca dilbilgisel cinsiyeti belirtmek için kullanılan biçimbirimler yoktur.

a) Artikel

İsmin Hâlleri	<i>eril</i> <i>belirtili/belirtisiz</i>		<i>yansız</i> <i>belirtili/belirtisiz</i>		<i>dişil</i> <i>belirtili/belirtisiz</i>		<i>çoğul</i> <i>belirtili/belirtisiz</i>	
Nom. (yalın)	der	ein	das	ein	die	eine	die	–
Akk. (belirtme)	den	einen	das	ein	die	eine	die	–
Dat. (yönelme)	dem	einem	dem	einem	der	einer	den	–
Gen. (genitif)	des	eines	des	eines	der	einer	der	–

b) Zamirler

İsmin Hâlleri	<i>eril</i> <i>belirtili/belirtisiz</i>		<i>yansız</i> <i>belirtili/belirtisiz</i>		<i>dişil</i> <i>belirtili/belirtisiz</i>		<i>çoğul</i> <i>belirtili/belirtisiz</i>	
Nom. (yalın)	er		es		sie		sie	
Akk. (belirtme)	ihn		es		sie		sie	
Dat. (yönelme)	ihm		ihm		ihr		ihnen	
Gen. (genitif)	seiner		seiner		ihrer		ihrer	

c) Sıfatlar

İsmin Hâlleri	<i>eril</i> <i>belirtili/belirtisiz</i>		<i>yansız</i> <i>belirtili/belirtisiz</i>		<i>dişil</i> <i>belirtili/belirtisiz</i>		<i>çoğul</i> <i>belirtili/belirtisiz</i>	
Nom. (yalın)	-er	-e	-es	-e	-e	-e	-e	-en
Akk. (belirtme)	-en	-en	-es	-e	-e	-e	-e	-en
Dat. (yönelme)	-em	-en	-em	-en	-er	-en	-en	-en
Gen. (genitif)	-en	-en	-er	-en	-er	-en	-er	-en

Kaynak: Artikel, zamir ve sıfatlarda dilbilgisel cinsiyet, sayı ve hâl belirtkeleri (Wegener, 1995d: 100)

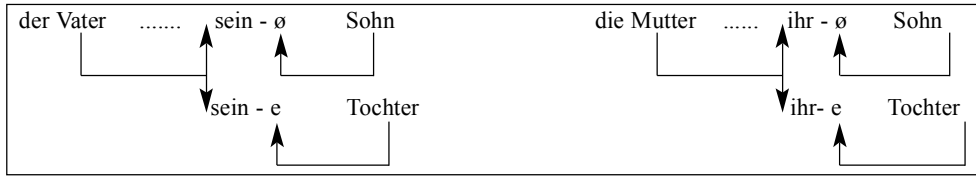
Yukarıdaki tablolardan şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

1. Son derece işlevsel olan zamir, artikel ve sıfat çekim eklerinin birçok yerde eşadlı ve teksele olduğu görülmektedir. Örnek: **der** artikeli aynı anda *yalın hâl eril-tekil / yönelme hâli dişil-tekil / tamlama hâli eril-tekil / tamlama hâli çoğul* olabilmektedir.
2. Çoğullarda cinsiyet belirten hiçbir belirtke bulunmamakta, mevcut çekim ekleri hâl ve sayıyı göstermektedir.

3. Aynı çekim ekleri hem tekil eril, yansız ve dişillerde hem de bunların çoğul yapılarında kullanılmaktadır.

4. Sıfat çekim eki, sıfatın cümle içerisindeki sıralanışı ve tamlananına göre değişir. Sıfatlar, belirtili ve/veya belirtisiz artikel kullanılmadığında, sayı ve hâl ekinin belirlenmesi için dilbilgisel cinsiyet belirtkesini taşır, zira böyle bir durumda artikel görevini üstlenmiş olur ve mevsufuna uygun bir çekim eki alması gerekir. Örnek: *schlaues Kind*. (=zeki çocuk). Sıfat, belirtisiz artikel veya iyelik zamiri ile birlikte kullanıldığında yine çekimlenir. Örnek: *Ein schlaues Kind /mein schlaues Kind*. Bu örnekler sıfatlarda *güçlü çekime* birer örnektir. Sıfatlar, kendilerinden önce bir işaret zamiri veya belirtili artikel bulunduğu ise *zayıf çekimlenir*. Örnek: *dieses schlaue Kind/das schlaue Kind*. Dilbilgisel cinsiyet belirtkeleri tamlayan/artikel tarafından yerine getirildiğinden, dil ekonomisi ilkesi gereği sıfat yansız kalır ve zayıf çekimlenir. Özetle sıfatlar kendilerinden önce artikel bulunduğu zayıf, bulunmadığında güçlü çekimlenir. Ayrıca kendilerinden önce artikel veya zamir kullanıldığında tekçekim (Monoflexion) kuralı uygulanır. Sıfat çekimindeki bu ikilem, yani sıfatlardaki zayıf ve güçlü çekimin varlığı, bu dili yabancı dil (L2) olarak edinmeye çalışan öğrencilerde olağanüstü bir zorluğa sebebiyet verdiği düşünülür.

Bu dili L2 olarak edinmeye çalışan yabancıların zorlandığı bir başka durum iyelik zamirlerinin kullanımında görülür.

Çünkü artgönderimsel isim öbeği ile birlikte kullanılan ve dilbilgisel cinsiyetini *der Vater* (=baba) ve *die Mutter* (=anne) isim öbeklerinden alan *seine – ihre* adıları, bir taraftan iyelik zamiri iken, diğer taraftan isim öbeğini oluşturan tamlamada tamlayan görevini üstleniyor. Aynı isim öbeğinde tamlanan konumunda olan *Sohn* (=erkek evlat) ve *Tochter* (=kız evlat) sözcükleri hiçbir ek almazken, tamlayan pozisyonunda olan zamirler farklı son ek almıştır. Bu tür tamlamalarda dilbilgisel cinsiyeti belirten iki belirtke aynı anda gerçekleşir: Birincisi, birer yalın gövde olan *sein–ihr* tamlayanları; ikincisi, tamlayanın tamlananla hâl ve sayı açısından uyum içinde olması için aldıkları sonektir.

2. Dilbilgisel Cinsiyetin İşlevi

Günümüzde dilbilimsel çalışmaların birçoğunda tartışılan konulardan biri de dilbilgisel cinsiyetin hangi anlama geldiği ve ne tür bir işlevi olduğu soruna cevap vermektir. Dilbilgisel cinsiyeti anırtıran artikeller, sesbirimlerde olduğu gibi yalnız

başına bir anlama sahip değildir. Ancak bu onların gereksiz, boşuna ve cümle üretiminde önemli işlevleri olmadıkları anlamına gelmemelidir; çünkü normlara uygun cümlelerin üretiminde artikelin çok önemli bir işlevi olduğu dilbilimciler hemfikirdir.

Almancada dilbilgisel cinsiyetin temel ve yan işlevleri olmak üzere iki ayrı işlevi vardır. Yan işlevi, erek dilin temel sözcük dağarcığında pek fazla temsil edilmemektedir. Mevcut yan işlevlerden bir tanesi eşsesli sözcükler arasındaki anlam farkını belirtmek içindir. Örnek:

das Maß – die Maß; ayar – ölçü
der Leiter – die Leiter; müdür – merdiven

Dilbilgisel cinsiyetin temel görevi anlamsal, sözdizimsel ve pragmatik alanlardaki işlevselliğidir. Bu işlevlerin ilki kişi ve hayvanları eril-dişil olarak anlamsal açıdan birbirinden ayırtmaktır: *die Katze – der Kater;* (dişi kedi – erkek kedi) *die Frau – der Mann* (kadın – adam). İkincisi bir isim öbeğindeki tamlayan ile tamlanan arasındaki uyumu, sıfat tamlamasının da kendi içerisindeki uyumu ve sözdizimsel işlevin yerine getirilmesidir. Öbekler, dil edinicisi tarafından kavranması ve edinmesi kolay olan öğelerdir, çünkü bunları meydana getiren tamlayan ile tamlanan, sıfat ile mevsuf arasında bir birliktelik vardır. Örnek:

das schwarze Schaf; (=siyah koyun)
ein schwarzes kleines Schaf; (=bir küçük siyah koyun)

Bu birliktelik partisip veya birkaç sıfat birden alan öbeklerde içuyum işlevini yerine getirir. Uyum işlevselliği karmaşık isim öbeklerinin başını ve sonunu gösterir. Örnek:

das den Kölnern durch die unfaire Schiedsrichterentscheidung anerkannte Tor;
=hakemin unfair kararı ile kabul edilen gol Könlülere (Wegener,1995d: 65).

Bu örnekte dilbilgisel cinsiyet, isim öbeğinin anlaşılması işlevini üstlenmiştir. Dilbilgisel cinsiyet, yalın hâlde kullanılan bir ismi ve/veya isim öbeğini etkilediği gibi onların yerine geçen zamirleri de etkiler. Örnek:

er [der Schlüssel zum Haus der Schwester] sperrt nicht; =o [kız kardeşin evinin anahtarı] kapatmıyor

sie [die Schwester] hat es [das Haus der Schwester] verschlossen; =o [kız kardeş onu [kız kardeşin evini] kilitledi(Wegener, 1995d: 66).

Zamir ile isim arasındaki içsel uyum, uzun ve karmaşık cümlelerde veya birçok cümlenin yer aldığı metinlerde anlam bağlamında dışsal uyuma neden olur. Böylece dilbilgisel cinsiyet uyum işlevini, bir başka ifadeyle söylenilmek istenen deyişin ve/veya metnin anlaşılması işlevini üstlenir. Zamirleşmede bazı özel belitkeler kullanılır. Bu belirtkelerin işlevsel olması için dinleyicinin, konuşucunun kullandığı özel belitkeleri hangi sözcük ve/veya sözcük grubu için kullandığını önceden biliyor olması gerekir. Aksi takdirde bu tür cümleler dinleyici/okuyucu tarafından anlaşıl(a)maz.

İsim ve/veya isim öbeği ile zamir arasındaki bağlantıyı sağlayan biçimbirimler, isim ile dilbilgisel cinsiyet arasındaki uyum ile yakından ilintilidir. Çünkü aynı gönderim objesi için her zaman aynı dilbilgisel cinsiyet kullanılır. “*Der Mann kommt. Er lacht.*” cümlesindeki *er* zamiri *der Mann* isim öbeği yerine kullanılmıştır. Yani *der Mann* isim öbeği ile *er* zamiri aynı gönderim objesini gösteriyor. Öyleyse dilbilgisel cinsiyet, metindeki dilsel ifadelerle gönderimsel özdeşlik hakkında bilgi taşıdığından özdeşlik işlevini görür. Peki, Almandada dilbilgisel cinsiyet belirlemenin ilkeleri var mıdır?

3. Dilbilgisel Cinsiyet Belirleme İlkeleri

Dilbilimciler, dilbilgisel cinsiyetin ölçütlerini belirlemek için günümüzde farklı açılardan değişik yaklaşımlarla birçok yöntem bulmuşlardır. Bu yöntemlerde feminizm, sosyoloji, dilbilim, edebiyat gibi birçok alanın etkisi görülür.

Eski Germanistler eserlerinde Almandada dilbilgisel cinsiyetin belirlenmesi üzerinde iki farklı yaklaşım sergilerler. Birincisi, dilbilgisel cinsiyet eşsürekli yöntemlerin ilkeleriyle belirlenmeyecek kadar tarihî bir dilsel olgu olduğu; diğer ise keyfilik ilkesinin burada da geçerliliğidir. Birinci görüş anlamsal düzlemli olup Grimm (1980) ve Wienold (1967) tarafından desteklenmiştir. Brugmann (1889) ve Fodor (1959) ise ikinci yaklaşımı savunmuşlardır. Daha sonraki yıllarda *Keyfilik Varsayımı* (Arbitraritätsthese) olarak isimlendirilen bu yaklaşım Admoni (1970) Brinkmann (1962) ve Jung (1967) tarafından da desteklenmiştir (bkz. Köpcke/Zubin 1993).

Maratsos Almanca Dilbilgisel Cinsiyet Belirleme İlkeleri için şöyle der:

Tasnifleme keyfidir, zira hiçbir rasyonel düşünce ile dilbilgisel cinsiyet tasniflemesi önceden tahmin edilemez. İnsanların bilişsel sisteminde böyle bir düzenin zaman zaman görülüyor olması, onların mantığa dayalı hislere sahip olduğunun mükemmel bir kanıtıdır. Bu düzen yalnızca yetişkin bireylerde değil, kuşaktan kuşağa geliştirilerek aktarılan ve bu dili yeni öğrenen/edinen çocuklarda da vardır (akt. Köpcke/Zubin 1983: 166).

Keyflik Varsayımı yaklaşımına karşıt Köpcke/Zubin (1984), Mills (1986) Müller (1990) ve Wegener (1994; 1995) farklı bir savı ortaya atmışlardır. Bu dilbilimciler göre Almancada dilbilgisel cinsiyet ile isimler arasında bir tür içgüdüsel bağ vardır ve bu bağ öylesine güçlü bir bağ ki, bu dilin konuşucuları bu bağ sayesinde doğru varsayım oluştururlar.

Bu varsayımın temeli bilişsel dilbilime dayanır. Bir öğrencinin, bilişsel varsayım temelinde dilbilgisel cinsiyet belirlemesinin ön şartı o dilin temel bir dizgeye sahip olmasıdır. Aksi takdirde dil konuşucularının devasa sayıda sözcük dağarcığını artikelleriyle birlikte edinmeleri, hatta hiç duymadıkları bazı sözcüklerin artikeli bile biliyor olmaları başka nasıl açıklanabilir?⁷ Bu ancak isim ile dilbilgisel cinsiyet arasında bir ilişkinin olduğu kuramıyla açıklanabilir. Bu savı savunulara göre bir ismin dilbilgisel cinsiyetinin belirlenmesinde iki farklı yol izlenir: *Sözcüğün Anlamı* ve *Sözcüğün Biçimi*. Sözcüğün Biçimi kendi içerisinde ikiye ayrılır: *Sözcük Yapısı* (Morphologie) ve *Sözcük Sesletimi*. (Phonologie) Bu varsayımın iddia ettiği bir diğer sav da şudur: Dilbilgisel cinsiyet sistemi, anlamsal, biçimbilimsel ve sesbilimsel ilkeler olmak üzere toplam üç değişik prensip üzerinde işlem görür.

Anlamsal İlkeler

İsimler, her şeyden önce anlamsal özellikler temelinde sınıflandırılır. Belirli bir dilbilgisel cinsiyet ile sürekli bağlantı halinde olan birçok isim türü vardır. Almanca dilbilgisel cinsiyet araştırmalarında dört değişik anlamsal ilke bulunur:

I. Doğal Cinsiyet İlkesi

Doğal cinsiyet ilkesine göre isimler biyolojik cinsiyetlerine göre dilbilgisel cinsiyet alır. Ancak bu tür bir sınıflandırmanın insan ve hayvan isimleri ile sınırlıdır. Çünkü eril canlıları simgeleyen isimler için *der* artikeli; dişil canlıları simgeleyen isimler için de *die* artikeli kullanılır. Bu kural kişileri belirtmede sürekli kullanılabilirken, hayvanları belirtmede aynı şeyi söylemek doğru değildir; zira birçok hayvan türünü belirtmek için kullanılan artikel bu ilkeye uymamaktadır. Örnek:

die Maus, das Schaf, der Adler; = fare, koyun, kartal

Her üç isim de biyolojik cinsiyetlerine uygun olmayan bir dilbilgisel cinsiyetle ilişki içerisindedir. Köpcke/Zubin (1984), hayvan isimlerine uygun dilbilgisel cinsiyet sınıflandırmasına uyan bir sınıflandırma yapmayı denerler. Yapılan bu çalışmada

⁷ Wegener, bu dilin konuşanlarının hem yapay (Kunstwort) sözcüklerin artikeli, hem de Almanca sözcük dağarcığına özgü olmayan yabancı sözcüklerin artikeli dilin normlarına uygun çıktığını iddia eder (bkz. Wegener, 1999).

hayvanlarda üst kavram olarak kullanılan sözcüklerde *das* artikelinin kullanıldığını saptarlar. Örneğin, bir üst kavram olarak kullanılan *Schwein* (domuz) sözcüğün artikeli yansız (*das*) iken, onun birer alt grubu olan *Eber* (erkek domuz) ve *Sau* (dişi domuz) için biyolojik cinsiyetlerine uygun dilbilgisel cinsiyet kullanılmıştır. Fiziksel açıdan büyük ve güçlü olan hayvanlar *der* artikelinin almaya eğilimliken, küçük biyolojik bedene sahip hayvanlarda da *die* artikelinin almaya meyilli olduğunu ileri sürerler. Bir başka anlatımla eril daha önceki, daha büyük, daha sağlam, daha sert, daha hızlı, aktif, hareketli, üretken gibi; dişil daha sonraki, daha küçük, daha yumuşak, sessiz, güçsüz, alıcı gibi görünür. Örnek:

der Elefant, der Tiger; = fil, kaplan

die Maus, die Ameise; = fare, karınca (bkz. Köpcke/Zubin 1996: 483)

Doğal cinsiyet ilkesinin mutlak bir geçerliliği yoktur. Çünkü tahkir anlamı içeren bazı şahıs isimleri ayrıksı bir durum sergiliyor. Örneğin, *die Tunte* sözcüğü dişil davranışları olan homoseksüel kişiler için kullanılırken *das Weib* sözcüğü aşağılayıcı özellikler taşıyan dişi insanlar için kullanılmaktadır.

II. Dilbilgisi Temelli Cinsiyet İlkesi

Cinsiyet belirtmesi belirtilmek istenmeyen isimler çoğunlukla eril olarak kullanılır. Örnek: *der Lehrer, der Arbeiter, der Student*; (=öğretmen, işçi, öğrenci)

Bununla birlikte genel bir söylevde bulunmak istenildiğinde, bir genelleme yapıldığında veya biyolojik cinsiyet önemsiz görüldüğünde genel hitap sözcüklerini belirtmede tercih edilen ve aynı zamanda da eril isimleri belirtmede kullanılan *der* artikeli kullanılır. Bu artikel ile birlikte kullanılan isimler doğal cinsiyetlerinden bağımsız sınıflandırılır ve eril bir kişiyi tanımlamak için değil de bir davranışın öznesini belirtmek içindir.

III. Anlam Temelli Cinsiyet İlkesi

Bu ilkeye göre isimler anlamsal sınıflara göre bölümlendirilir. Bu sınıfa eşyalar, oyunlar, yönler, içecekler vb. somut isimler girer. Ancak dilbilgisel cinsiyet ile anlam temelli cinsiyet ilkesi arasında geçerli hiçbir bağlantının var olmaması bu ilkenin önemini azaltır. Ayrıca anlam temelli cinsiyet ile dilbilgisel cinsiyet ilkesi belirlenmesinde kullanılan kurallarda istisnaların olması bu kuralın önemini sınırlandırıyor. Bu kurala göre artikeli tamlayan sözcükler çok spesifik ve Almancayı L2 olarak edinmeye çalışan Türk öğrencilerin sözcük dağarcığında ya hiç bulunmaz ya da çok azı ile sınırlıdır.

IV. Simge Sözcük İlkesi

Simge Sözcük İlkesinin temel uğraş alanı, dilbilgisel cinsiyeti belli bir ismin kendisinden türeyen diğer bütün isimlerin de aynı artikeli alması gerektiğini savunan bir yaklaşım olduğundan, simge sözcüklerdeki alâmetifarikanın belirlenmesidir. Örneğin, ICE kısaltmasının artikeli bulunmak istendiğinde, bu kısaltmanın temeli simge sözcük görevini gören *Zug* kelimesine dayandırılır ve bu sözcüğün artikeli *der* olduğuna göre Simge Sözcük İlkesi gereğince ICE kısaltmasının da *der* artikeli almasıdır. Kısaltma yöntemiyle türetilen sözcüklerin artikelinin öğrenici tarafından bu şekilde bilinmesi, öğrenme psikolojisi açısından bu yöntemi son derece kullanışlı yapar. Çünkü öğrenici, simge sözcüğün artikeli bilmesi koşuluyla ondan türetilen diğer bütün sözcüklerin artikeli böylece kendiliğinden bilir.

Biçimsel İlkeler

Dilbilgisel cinsiyeti belirlemenin biçimbilimsel ilkeleri sözcük yapısını temel alır. Bir başka ifadeyle sözcük çekimi ve sözcük teşkilini esas alır. Alan literatüründe yapılan incelemelerde hem büküm biçimbiliminin hem de sözcük biçimbiliminin artikel ile çok yakın ilişki içerisinde olduğu, bazı kuralların bu ilişki yardımıyla çıkarılabileceği bilinmektedir.

BI. Sözcük Biçimbilgisi

Sözcük türetme öğretisine göre yeni sözcükler, sözcüğün kök ve gövdesine yapım ekleri eklemek suretiyle türetilir. Kök, sözcüklerden bütün yapım ve çekim eklerini çıkarıldıktan sonra daha küçük parçalara ayrılamayan ve esas (temel) anlamı taşıyan bölümdür. (Korkmaz 1992: 104) Sözcüklerin türemiş biçimleri olan gövdeler de tekrar yapım eki alarak yeni bir türemiş sözcük oluşturulur. Sözcük kök ve gövdelerine getirilerek yeni kavramların yansıtılmasını, kavramlara karşılık yeni sözcükler yapılmasını sağlayan eklere de yapım eki adı verilir. (Korkmaz, 1992: 171). Almandada isimler;

1. Birleştirme (Komposition),
2. Türetme (Derivation),
3. Tür Değiştirme (Konversion) ve
4. Kısaltma⁸ (Wortkürzungen) olmak üzere dört farklı yolla yapılır.

⁸ Deneyim bize Almandayı L2 olarak edinmeye çalışan Türkofon öğrencilerin BAföG benzeri kısaltmaları neredeyse hiç kullanmadığını ve bu tür sözcüklerin sayısının da sınırlı olmasından dolayı mevcut çalışmada bu sözcüklere yer verilmemiştir.

Birleştirme (Komposition): Türk Dil Kurumu'nun yaptığı tanıma göre, belirtisiz isim ve sıfat tamlamaları, isnat grupları, birleşik fiiller, ikilemeler, kısaltma grupları ve kalıplaşmış çekimli fiillerden oluşan ifadeler yeni bir kavramı karşıladıklarında birleşik sözcük olurlar. Dilde yeni bir kavramı karşılamak amacıyla iki veya daha çok sözcüğün kaynaşarak oluşturduğu yeni sözcüğe *birleştirme* denir. (<http://www.tdk.gov.tr/>) Söz öbeklerini oluşturan birleşik sözcükler ses düşmesi, ses türemesi, sözcük türü kayması ve/veya anlam kayması açısından aralarına ek giremeyecek kadar kalıplaşır. Almancada birleşik sözcükler;

- Tamlayan birleşik sözcük (Determinativkomposita),
- Bağlayan birleşik sözcük (Kopulativkomposita),
- İyelik belirten birleşik sözcük (Possesivkomposita) ve
- Hâl birleşik sözcük (Rektionkomposita) olmak üzere toplam dört farklı yolla yapılır.

Birleşik sözcüklerin artikeli son sözcüğe göre belirlenir. Alan literatüründe bu yöntem ile artikeli belirleme metodolojisine *son-sözcük-ilkesi* denir. Örnek:

das Kind – *der Kindergarten* – *die Kindergartenleitung*.

Türetme: Sözcük türetme öğretilerine göre yeni sözcük oluşturmada açık ve örtük türetme arasında ayırım yapılır. Birincisi, sözlükbirim (Lexem) kendi içerisinde bağımlı biçimbirim öğelerine bağlanmasıdır. Biçimbirimler, sözlükbirim köküne olan konumlarına göre farklı isimlendirilir. Bir biçimbirim, sözlükbirim kökünün sağındaysa önek (Präfix), ortasındaysa içek (Infix), solundaysa sonek (Suffix) olarak adlandırılır. (bkz. Eichinger 2000:16). Türetme yoluyla yapılan isimlerde türetme ekleriyle birlikte dilbilgisel cinsiyeti tanımlayan bir sınıflandırma daha vardır. Bu sınıflandırmada 1:1 bir ilişki söz konusudur. Şöyle ki, ‘-ung, -keit, ve -heit’ sonekleri alan sözlükbirimlerin artikeli istisnasız *die*, ‘-ling, der ve -chen’ sonekleri alan sözlükbirimlerin artikeli istisnasız *das*’tır. Bu ilkeye *Sonek Kuralı* veya *Türetme Kuralı* da denir. (bkz. Fleischer/Barz, 1992: 146-185; Duden, 1985: 205) Ön ve içekler, dilbilgisel cinsiyetin belirlenmesinde hiçbir etkileri yoktur.

İkincisi ise sözlükbirim köküne hiçbir ek getirilmeden kökteki sesletimin değişmesidir. Örnek: *fliegen* – *Flug*. (= uçmak – uçuş) Bu şekilde türetilen sözlükbirimlerin artikeli ayrıksız *der*’dir.

Tür Değiştirme: Tür değiştirme, bir sözcük türünün bir başka sözcük türüne biçimbirimsel değişiklik yapılmadan dönüştürülmesi olayıdır. Dönüştürmede, birkaç ayrıksı durum dışında, isim elde edildiğinden bu yöntem *isimleştirme* adı da veri-

lır. İsimleştirme denen olgu bir öğenin başına artikel getirilmek koşuluyla bir sözcük öbeğinin oluşturulmasıdır. Bazı dilbilimciler Almancada altı farklı yolla tür değiştirmenin olası olduğunu ve her türün kendine özgü dilbilgisel cinsiyeti tanımlayan belirtkelerin var olduğunu söylerler. (bkz. Fleischer/Barz (1992: 217) Bunlardan dört tanesi artikel belirleme ve/veya L2 edinimi açısından önemsiz görüldüğünden değinilmeyecektir. Diğer ikisinden birincisi mastardan isim, ikincisi ise fiil kökünden isim yapmaktır.

Fiil kökünden ve mastardan isim yapmanın kuralı: Fiil kökünden yapılan isimlerin artikeli ayrıksız **der** dir. Örnek: *hålten – der Hålt; fallen – der Fall*. Buna karşılık olarak mastardan türetilen bütün isimlerin artikeli istisnasız **das** dır. Örnek: *laufen – das Laufen; lesen – das Lesen*. Alan literatüründe bu ilkeye *Sıfır Tür Değiştirme İlkesi* denir.

BII. Biçimbilimsel İlkelere

Geleneksel olarak anlamlı dil birimlerini, dilbilgisi ulamlarına, işlevsel sınıflara, büküm, türetme, birleştirme açısından sundukları görünüme, aldıkları değişik biçimlere, birleşim özelliklerine göre inceleyen bilim dalına biçimbilim/yapıbilgisi denir. (Vardar, 2002; 41). Bir başka tabirle biçimbilim isim, sıfat ve zamirlerin bükümlerini yanı sıra fiillerin çekim eklerini araştırır. Dilbilgisel cinsiyet isim bükümlerinde ortaya çıkan bükümlerin belirlemede önemli bir yere sahiptir. Almancada isimlere eklenen bükümler I) *Çoğul Ekleri* ve II) *Hål Ekleri* olmak üzere toplam iki ana gruba ayrılır:

Çoğul Ekleri: Köpcke, tek heceli isimlerin artikeli bu isimlerin aldığı çoğul ekleri yardımıyla açıklanabileceğini ileri sürer. İddiasını kanıtlamak için yaptığı çalışmada beş biçimbilimsel kural önerir:

- er eki ile çoğul yapılan sözcüklerin artikeli *der* ya da *das* (eril/yansız);
- e eki ile çoğul yapılan sözcüklerin artikeli *der* ya da *das* (eril/yansız);
- e eki ile çoğul yapılan sözcüklerin artikeli *der* ya da *die* (eril/dişil);
- (e)n eki ile yapılan sözcüklerin artikeli *die* (dişil);
- s eki ile yapılan sözcüklerin artikeli *der* ya da *die* (eril/dişil) olduğunu söyler. (bkz. Köpcke, 1982: 78)

Bu kurallar dikkatlice incelendiğinde –(e)n takısının bir, diğerlerinin birden fazla artikel aldığı görülür. Ayrıca L2 edinim araştırmaları çerçevesinde burada sorulması gereken asıl belki de soru şudur: Dilbilgisel cinsiyet belirlemek için Almanca çoğul alomorfları bir belirtke olarak kabul edilebilir mi?

Hâl Ekleri: Hâl ekleri⁹, çoğu kere artikeli belirlemenin göstergesi olarak kabul edilir. Örneğin, genitif *der* ve *das*'ı bir kategoride toplarken, *die* bu kategorinin dışında kalır. *-n* eki almaya yatkın hâller *der*; genitiflerde \emptyset (sıfır ek) *die* artikeli almaya yatkındır. Lengüistik açıdan bakıldığında dilbilgisel cinsiyet belirtkeleri olarak bu kuralların doğru ve güvenilir olduğu ancak öğrenme psikolojisi açısından ise bu yöntemin doğruluğunun sorgulandığı görülür. Öğrenme psikolojisi açısından bu yöntemin doğruluğu sorgulanır. Çünkü;

- a) Konuşma dilinde iyelik eki olan *-s* takısı neredeyse hiç kullanılmadığı gibi *-n* takısı da birçok yerde es geçilmektedir.
- b) Bu görüş hâl eklerinin dilbilgisel cinsiyetten daha erken edindiğini savunan içerimleri teyit etmektedir. Ancak böyle bir içermenin teyit edilmesi sahip olduğumuz dil edinim araştırmaları sonuçlarına ters düşmektedir.

C. Sesbilimsel İlkeler

İsimler, dilbilgisel cinsiyeti belirlemek için sesbilimsel güdümlü sesletim yapısı bağlamında bir inceleme yapıldığında **a) Tek Heceliler** ve **b) Çok Heceliler** olmak üzere iki ana gruba ayrılır.

Tek Heceliler

Altmann/Raettig (1973) sonek ile artikel arasındaki bağıllık ve dağılım ilişkisini ortaya çıkarmaya çalıştılar. Bu iki bilim insanının yaptığı araştırmalarının verileri Mater'in 1965 yılında hazırladığı bir sözlüğe dayanır. Bu sözlükte yer alan sözcüklerin son harfinden yola çıkarak bazı kurallar belirlemeye çalışırlar. Araştırma sonucunda *-s*, *-sch* sones ünsüzleri ile *der* artikeli; *-m* sones ünsüzü ile *das* artikeli; *-e* ve *-ie* sones ünlüleri ile *die* artikeli arasında bir ilişkinin olduğu kanısına varılır. (bkz. Wegener, 1995d: 76)

Bu araştırmanın sonuçlarına bakıldığında kısaca şu söylenebilir: Sones ile artikel arasında bir münasebetin olduğu, ancak bu münasebetin en az olduğu sözcük türünün artikeli *das* olan sözcüklerdir.

Köpke (1982)'de sesbilimsel biçim ile tek heceli sözcükler arasında bir ilişim araştırması yapar. O'nun yaptığı araştırma Rechtschreib-Duden'da yer alan 1466 tek heceli sözcüklerin bir istatistikî değerlendirmesidir. O, Altmann/Raettig (1973)'nin çalışmasından farkı olarak hem önsesleri hem de sonesleri incelemesine dâhil eder ve Almancada dilbilgisel cinsiyetin belirlenmesi için 24 farklı sesbi-

⁹ Korkmaz, hal ekleri için 'cümlede isimlerle fiiller arasındaki anlam bağlarını kurmak üzere isimlerin girdiği durumları karşılamak için getirilen ekler' olduğunu söyler (Korkmaz, 2003:12).

limsel kural önerir. (bkz. Köpcke 1982). Ancak sesbilimsel ilkeler temelli kurallarla Almanca kelime dağarcığındaki sözcüklerin büyük bir bölümünün artikelini yüzde yüz belirleyememesi ve içinde birçok istisna barındırıyor olması, bu kuralların pek fazla bir geçerliliği olmadığını gösteriyor; zira önerilen sesbilimsel kuralların çoğunun yalnızca sınırlı bir geçerliliği vardı.

Köpcke'den sonra Wegener'de tek heceli sözcüklerde dilbilgisel cinsiyet temelli bir çalışma yapar. Bu çalışmasını *Tek Heceliler Kuralı* (Einsilber-Regel) veya *Tek Heceliler İlkesi* (Einsilber-Prinzip) olarak adlandırır ve şöyle bir sonuca varır: Bütün tek heceli sözcükler *der* artikelini alma eğilimindedir. (bkz. Wegener 1995d: 78)

Öyleyse bu dilin temel sözcük dağarcığında çok sık kullanılan tek ve çok heceli sözcüklerin ses bilgisel kurallarını iki cümleyle ifade etmek mümkündür:

- 1) *der* artikeli alan tek heceli sözcüklerin tek paydaş özelliği önses ile sonesin ünsüz olmasıdır. Keza iki heceli olup *-el*, *-en*, *-er* soneslerinden biri ile biten sözcüklerin artikeli de *der* olur. Örnek: *der Strump-f*; *der Nad-el*; *der Gart-en*; *der Käf-er*
- 2) Çok heceli sözcüklerin *die* artikelini almasının tipik özelliği bütün bu sözcüklerin sonesinin *-e* olmasıdır. Örnek: *die Latern-e*; *die Hos-e*

Çok Heceliler

Sözde sonekler (Pseudosuffix) olarak adlandırılan *-e*, *-el*, *-en*¹⁰ ve *-er* sonekleri, çok heceli sözcüklerde artikeli belirlemek için önemli bir işlevi yerine getirir. Sözde sonekler, türetme yoluyla yeni sözcük oluşturan gerçek soneklerden şu özelliklerinden dolayı ayrılır: Türetme yoluyla sözcük üreten sonekler yeni ve anlamlı sözcük oluşturma işlevine ve dilbilgisel cinsiyet belirtkesine sahip iken, sözde soneklerin ne bir işlevi ne de dilbilgisel cinsiyet belirtkesi vardır.

Almancada sonu sözde sonekle biten sözcüklerde her üç artikel görülebilir:

Ekler	Türetme soneki	Sözde sonek
-el	der Ärmel, der Deckel,	der Himmel, die Hummel
-er	der Lehrer, der Schüler	die Mutter, die Butter
-e	die Höhe, die Länge	der Hase, der Käse

¹⁰ *-en eki*, *-e*, *-er* ve *-el* eklerinin aksine gerçek bir sözde sonek gibi değildir. Bu ekin bir sözde sonek olduğunu savlamak doğru bir sav olmasa gerek, çünkü Almancada *-en* türetme son ekiyle yapılmış sözcük yoktur.

Wegener, yukarıdaki dört sözde sonek ile Almandaki dilbilgisel cinsiyet arasındaki olası korelasyon hesaplamasına göre:

Sözde sonek	Eril	Yansız	Dişil
-e	%9,4	% 0,06	%90,4
-el	%59	%16	%25
-en	%83	%17	%00
-er	%74	%15	%14

Kaynak: Sözde Sonekli İsimlerin Artikele Göre % Dağılımı (Wegener, 1995d: 75)

Dil ediniminde Şva¹¹-Kuralı olarak bilinen ve dilbilgisel cinsiyeti belirlemede önemli rol oynayan *-e* soneki *die* artikeli için bir belirtkedir. Bu sonekin işlevinin sınırlarını belirlemek için günümüzde farklı bilim insanları tarafından geniş araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmacılardan biri olan Heringer'e göre sonu *-e* soneki ile biten Almanca isimlerin artikelinin % 90'ını dişildir. Keza aynı araştırmacıya göre Şva-Kuralına uyan sözcüklerin Almanca sözcük dağarcığının %10'unu oluşturduğu, *der* artikeli belirlemede bir belirtke olarak kabul edilen *-er* sonekinin de *-e* ekine yakın bir oranda kullanıldığını söyler. (bkz. Heringer, 1995: 211) *-el* ve *-en* sonekleri de artikeli *der* olan isimlerle ilişim içerisindedir, fakat *-en* sonekinin *der* artikelli isimlerle kullanma geçerliliği diğerleriyle karşılaştırıldığında biraz düşüktür. Bunun nedeni de aslı mastar olup isimleşen sözcüklerin artikelinin her zaman *das* olmasıdır.

4. Yabancı Kökenli Kelimelerde Dilbilgisel Cinsiyet Belirleme İlkesi

Alıcı dil, genelde yabancı kökenli kelimelerin artikelinin belirlenmesinde kendi ses yapısına ve anlam örgüsüne uygun olarak, aldığı unsur üzerinde ses ve anlam tasarrufunda bulunur. Örnek:

der das	<i>Kathedr</i>	1) <i>-er</i> sonek kuralına göre <i>der</i> , 2) anlamsal ilkeye göre (<i>das Lehrerpult</i>) <i>das</i> 'dır.
die das	<i>Elastik</i>	1) sonek kuralına göre <i>die</i> , 2) anlamsal ilkeye göre (<i>ein elastisches Material aus Gewebe -das Gewebe</i>) <i>das</i> 'dır.
die das	<i>Soda</i>	1) <i>-e</i> sonek kuralına göre <i>die</i> , 2) anlamsal ilkeye göre (<i>Natriumkarbonat: ein chemisches Element</i>) <i>das</i> 'dır.
der die	<i>Jade</i>	1) anlamsal ilkeye göre (<i>ein Schmuckstein - der Stein</i>) <i>der</i> , 2) <i>-e</i> sonek kuralına göre <i>die</i> 'dir.
der die	<i>Parka</i>	1) anlamsal ilkeye göre (<i>der Mantel</i>) <i>der</i> , 2) sonek ilkesine göre <i>die</i> 'dir.
der das	<i>Sakko</i>	1) anlamsal ilkeye göre (Teil des Anzugs) <i>der</i> , 2) sonek ilkesine göre <i>das</i> 'dır.

11 Ters çevrilmiş *e = ə* fonetik işareti ile gösterilen ve bilim dilinde ŞVA adını alan bu vokal, dil sırtının sert ve yumuşak damak hizasında kabarması, ortada azıcık çukurlaşması ile elde edilen ve böylece boğumlanma bakımından karışık olan bir vokaldır.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı gibi yabancı kökenli sözcükler Almanca ses ve anlam bilgisi ilkelerine göre artikel alır. Ancak bu ilkelerin L1 ile L2 edinim sürecinde aynı işlemedikleri, L2 edincileri/öğrencileri belli bir dil seviyesine ulaşmaya kadar anlamdan ziyade ses özelliklerine göre artikel kullandıkları bilinmektedir. Anadili konuşucuları üzerinde yapılan araştırmalara göre yabancı kökenli kelimelerin birden fazla artikel almasının birkaç nedeni vardır. Kimileri sözcüğün ses özelliklerine yoğunlaşırken, diğerleri anlamsal özelliklere yoğunlaşmaktadır. Ayrıca eril artikelli kelimelerin artikelinin belirlenmesinde biçimsel ve anlamsal yaklaşımların aynı oranda olduğu; dişil kelimelerin istisnasız biçimsel odaklı yaklaşıldığı iddia edilir. (bkz. Clyne, 1969: 220)

Anlamsal ve biçimsel özelliklerin yanında sosyo-lengüistik etkenler de dilbilgisel cinsiyetin belirlenmesinde önemli bir etkidir. Clyne, bir alıntı kelime olan *Team* sözcüğünün değişik artikelli olmasının nedeni şöyle açıklar: Bu sözcük toplumun elit kesimi tarafından ilk kullanıldığında, (*die Arbeitsgruppe*) kelimesine istinaden *die* artikeli ile kullanılıyordu. Ancak daha sonraları toplumun elit olmayan kesim tarafından da kullanılmaya başlandı ve eşanlamlı yerli sözcükten aldığı *die* artikeli değil de, ses ve biçimsel özelliklerine istinaden *das* artikeli (*das Team*) ile kullanıldı. Buradan devinimle alıntı kelimelerin artikelinin belirlenmesinde yerli eşanlamlı kelimelerin artikellerinin belirlenmesinde uygulanan yöntemlerin uygulanması, bir tür anlamsal ilkenin kullanıldığının göstergesidir. Yani yerli ve yabancı kelimelerin dilbilgisel cinsiyetlerinin belirlenmesinde aynı yöntem uygulanmaktadır ve bu da bizlere sosyo-lengüistik etkenlerin dil edinimi araştırmalarında göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermektedir.

Velhasıl, birçok bilim insanı Almancada artikel belirlemenin kurallarını bulmaya çalışmıştır. Ancak onların buldukları kurallar hem çok fazla ve karmaşık, hem de sınırlı sayıda sözcüğü ihtiva ediyor. Mevcut kuralların sayısını indirgeyen ve indirgenen kuralların hem tek, hem de çok heceli sözcükleri kapsayarak daha çok sözcüğü ihtiva etmesi için alternatif kurallar önerilmelidir. Örnek:

1. Sonu – *e* ile biten sözcüklerin artikeli, aksi belirtilmediği sürece ***die***; (Şva-Kuralı)
2. Aksi belirtilmediği sürece tek heceli sözcüklerin artikeli ***der***;
3. – *el*, –*en* ve – *er* ile biten sözcüklerin artikeli ***der***;
4. Aksi belirtilmediği sürece eril canlılar için ***der***, dişil canlılar için ***die*** artikeli kullanılır. (Doğal Temelli Cinsiyet Belirleme İlkesi) ve
5. Ayrıca sözcüklerin sonuna getirilen bazı ekler dilbilgisel cinsiyeti/artikeli belirler.

Wegener, dördü şekli diğeri anlamsal olan bu beş öneriye ilişkin ek ve artikellerin geçerlik¹² ve etki alanını¹³ araştırır. Bu araştırmanın sonuçlarının yüzdeler (%) dağılımını ise şöyledir:

Kural	Ekler	Artikel	Geçerlik	Etki Alanı
1	-e	dişil	% 90,5	% 16,9
2	-el -en -er	eril	% 60,5 % 72,1 % 64,2	% 2,4 % 3,3 % 4,5
3	-Ø	eril	% 51,8	% 25,9
4	-keit -ung	dişil	% 100 % 100	% 4,6 % 1,9
5	+eril/+dişi	eril/dişil	% 86,1	% 5,9
Σ				% 65,4

Kaynak: Artikel ile Ekler Arasındaki Uyum Oranı (Wegener; 1995a:3).

Yukarıdaki tabloya genel olarak bakıldığında bu dilin temel sözcük dağarcığında 1. ve 2. kuralın geçerlik oranının 3. kuralın geçerlik oranından yüksek olduğu; buna karşın 3. kuralın etki alanının diğer kuralların etki alanından yüksek olduğu görülmektedir. Zira 3. kuralın etki alanı hedef dilin temel sözcük dağarcığının dörtte birine denk iken, 1. ve 2. kuralın toplam etki alanı yalnızca %27,1'e denk düşmektedir. Sonu ek almayan sözcüklerin %51,8'nin artikeli *der*'dir. Ayrıca 4. kuralda yer alan soneklerden yalnızca *-keit* ve *-ung* sonekleri L2 ediniminde değinilmesi gereken eklerdir, çünkü geriye kalan diğer eklerin etki alanı % 1'den daha azdır ve %1'den daha aza denk gelen bir sonekin L2 edinimi için önemli bir yere sahip olmadığı düşüncesindeyiz. Bundan başka doğal cinsiyetli sözcüklerin L2 öğrencileri tarafından daha sık kullanıldığını, anlama odaklı kuralların biçimsel kurallardan daha çabuk edinildiğini ve bellekte daha uzun süre kalabileceğinden 5 numaralı kuralın da L2 öğretiminde değinilmesi gereken kurallardandır.

Buna ilaveten bu dilin temel sözcük dağarcığını meydana getiren kelimelerin neredeyse üçte birinin, bir başka ifadeyle % 65,4 lük oranının dilbilgisel cinsiyetinin bazı kurallarla önceden belirlenebileceği ve artikelin yalnızca üçte birinin keyfi olduğunu söylemek mümkündür.

12 Article göre sonек ve/veya sözde sonекin belirlemesinin doğruluğunun yüzdeler oranı anlamında kullanılmıştır. Bir başka deyişle, örneğin –e ile biten bütün kelimelerin %90,5'inin artikeli "die" dir.

13 Almanca kelime dağarcığında yer alan bütün kelimelerin bu kategoriye göre yüzdeler oranı anlamında kullanılmıştır. Bir başka ifadeyle, örneğin Almanca kelime dağarcığında yer alan kelimelerin %16,9'unun sonu –e ile biter.

Sonuç

Dil edinim araştırmalarına göre L2 edinimi uzun ve meşakkatli bir süreçtir. Bu sürecin kısa sürede tamamlanması başarılı olması için dil edinicisine dışarıdan yeterli miktarda girdinin verilmesi ile mümkündür. Dışarıdan verilen girdinin dil edinicisinin zihninde kalıcı ve edinimi hızlandırıcı etkiye sahip olması için ise girdileri bazı kurallara –ki, kurallar uzun soluklu bir bilişsel gelişim süreci sonunda edinilir– bağlamak gerekir.

L2 edinicileri tarafından edinimleri zor olduğu ifade edilen dilbilgisel cinsiyet (artikel) ve onları belirleme ilkeleri bu çalışmada irdelendi. Çünkü bu dildeki isim ve sıfat çekimi, sayı ve dilbilgisel cinsiyet sisteminin oldukça karmaşık bir yapısı olduğu iddia edilir. İrdeleme sonucunda dilbilgisel cinsiyetin üçte ikisinin, bir başka deyişle % 65,4’ünün belirli bazı kurallarla önceden belirlemenin mümkün olduğu görüldü.

Ayrıca ğrenici dilbilgisel cinsiyeti belirlemek için kendi sosyo-kültürel deneyimlerinden yola çıkarak, bireysel bilişsel gelişimine bağlı bazı stratejiler uygular. L2 edinim araştırmalarında bu stratejilere özel bir yer verilmesi, edinime olumlu/olumsuz etkileri ve öğrencilerin isimlerin değişik dilbilgisel cinsiyet belirtkelerini dil üretiminde nasıl kullandıklarına ilişkin araştırmalar yapılmalıdır. Kuralların doğruluğunun teyidi ancak ampirik çalışmalar ile sağlanabilindiğinden, öğrencilerin ezberledikleri dilbilgisel cinsiyet belirtke kurallarını dil üretimine nasıl entegre ettikleri ve cinsiyet kurallarının öğreterek edinime ne kadar başarı sağladığının anlaşılması için teorik çalışmalar yanında deneye dayalı çalışmaların da yapılması gerekir.

Kaynakça

- Clyne, M.G (1969). *Inhalt, Klangassoziation und Genus in der deutschen Sprache bei Ein- und Zweisprachigen*. In: Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 22 218-224.
- DUDEN (1984). *Grammatik der deutschen Sprache*. 4., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Mannheim
- Eichinger, Ludwig M. (2000). *Deutsche Wortbildung*. Eine Einführung. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Heringer, Hans-Jürgen (1995). *Prinzipien der Genuszuweisung*. In: Heidrun Popp (Hrsg.): *Deutsch als Fremdsprache. An den Quellen eines Faches*. Festschrift für Gerhard Helbig zum 65. Geburtstag. München: Iudicium, (s. 203 – 216).
- Hoberg, Ursula (2004). *Grammatik des Deutschen im europäischen Vergleich. Das Genus des Substantivs*. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache

- Korkmaz, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri* (Şekil Bilgisi), TDK Yayınları, Ankara.
- Köpcke, Klaus-Michael (1982). *Untersuchungen zum Genussystem der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Biemeyer.
- Köpcke, Klaus-Michael; Zubin, David (1996). *Prinzipien für die Genuszuweisung im Deutschen*. In: Lang, Ewald; Zifonun, Gisela (Hrsg.): *Deutsch-typologisch*. Berlin, New York: De Gruyter, (473 – 491).
- Mills, Anna E. (1986a). *The aquisition of Gender. A Study of English and German*. Heidelberg: Springer-Verlag.
- Müller, Friedrich (1860). *Das grammatische Geschlecht (Genus): ein sprachwissenschaftlicher Versuch* : (aus dem Februar-Hefte des Jahrg. 1860 der Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der K. Akademie der Wissenschaften, XXXIII. Band, S. 373, besonders abgedruckt.
- Pober, Maria (2007). *Gendersymmetrie: Überlegungen zur geschlechtersymmetrischen Struktur eines Genderwörterbuches im Deutschen*, Würzburg: Königshausen & Neumann,.
- Schwichtenberg, Beate, Niels Schiller (2004), *Semantic gender assignment regularities in German*. *Brain and Language* 90, 326-337.
- Wegener, H. (1995a). *Das Genus im DaZ-Erwerb. Beobachtungen an Kindern aus Polen, Russland und der Türkei*. In: Handweker, Brigitte (Hrsg.): *Fremde Sprache Deutsch: grammatische Beschreibung – Erwerbsverläufe – Lehrmethodik*. Tübingen: Narr, (1 – 23).
- Wegener, H. (1995d). *Die Nominalflexion des Deutschen – verstanden als Lerngegenstand*. Tübingen: Niemeyer.
- (<http://www.tdk.gov.tr/>)